

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ – ЧИННИК РОЗВИТКУ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ВАЖЛИВОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ЯКОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF CONFLICT LOGIC COMPETENCE AS AN IMPORTANT EURO-INTEGRATION QUALITY OF THE MODERN TEACHER

У статті зазначено, що STEM-освіта є прикладом реалізації євроінтеграційного розвитку сучасного освітнього середовища України. Здійснено теоретичний аналіз освітнього середовища як чинника розвитку конфліктологічної компетентності учителя. Освітнє середовище розглядається як сукупність умов, при яких розгортається освітній процес і з якими вступають у взаємодію суб'єкти цього процесу. Визначено етапи оптимізації процесу навчання та структурні компоненти освітнього середовища (інформаційний – методичне забезпечення; соціальний – суб'єкти освітнього процесу; технологічний – діяльність суб'єктів освітнього процесу, форми та методи контролю). Обґрунтовано, що для розвитку конфліктологічної компетентності учителя особливо важливе значення має соціальний компонент, у межах якого розгортаються педагогічні конфлікти. Зазначено, що педагогічний конфлікт є формою прояву загострення суб'єк-суб'єктних протиріч у результаті професійної та міжособистісної взаємодії учасників навчально-виховного процесу, який створює негативний емоційний фон спілкування. Головною причиною конфліктів даного типу виступають суперечності системи цінностей, світогляду, думок, позицій та установок, низький рівень спілкування педагогів та наявність комунікативних бар'єрів. Встановлено, що розвинений емоційний інтелект педагога може знизити ймовірність виникнення педагогічних конфліктів різного типу та сприяє розвитку його конфліктологічної компетентності. Емоційний інтелект розглядається як здатність розуміти, пояснювати емоції (власні та оточуючих) та керувати ними для реалізації продуктивної діяльності. Розпізнавання емоцій призводить до усвідомлення змісту переживань та корекції поведінки. Зауважено, що інтегральною якістю особистості, яка є необхідною сучасному фахівцю для розвитку у нього конфліктологічної компетентності виступає професійна мобільність. Професійна мобільність фахівця розглядається як його здатність до інновацій, до швидкої адаптації у професійних ситуаціях, що постійно змінюються; гнучкість настанов особистості, що дозволяє кваліфіковано здійснювати фахову діяльність; здатність адекватно оцінювати результати праці та окреслювати нові перспективи власної діяльності.

Ключові слова: євроінтеграція, освітнє середовище, STEM-освіта, конфліктологічна компетентність, учитель, педагогіч-

ний конфлікт, емоційний інтелект, професійна мобільність.

In the article states that STEM education is an example of the implementation of the European integration development of the modern educational environment of Ukraine. We are provided a theoretical analysis of the educational environment as a factor in the development of the teacher's conflictological competence. The educational environment is considered as a set of conditions under which the educational process unfolds and with which the subjects of this process interact. The stages of optimization of the learning process and the structural components of the educational environment are defined (informational – methodical support; social – subjects of the educational process, forms and methods of control). It is substantiated that the social component, within which pedagogical conflicts unfold, is especially important for the development of the teacher's conflictological competence. It is noted that pedagogical conflict is a form of manifestation of aggravation of subject-subject contradictions as a result of professional and interpersonal interaction of participants in the educational process, which creates a negative emotional background of communication. The main cause for conflicts of this type are the contradictions of the system of values, worldview, opinions, positions and attitudes, the low level of communication teachers and the presence of communication barriers. It has been established that the developed emotional intelligence of a teacher can reduce the probability of pedagogical conflicts of various types and contributes to the development of his conflictological competence. Emotional intelligence is considered as the ability to understand, explain emotions (one's own and those of others) and manage them to implement productive activities. Recognizing emotions are leads to awareness of the content of experiences and correction of behavior. It is noted that professional mobility is an integral quality of the personality, which is necessary for a modern specialist to develop his conflictological competence. Professional mobility of a specialist is considered as his ability to innovate, to quickly adapt in constantly changing professional situations; flexibility of personality guidelines, which allows qualified professional activity; the ability to adequately evaluate work results and outline new prospects for one's own activity.

Key words: euro-integration, educational environment, STEM education conflictological competence, teacher, pedagogical conflict, emotional intelligence, professional mobility.

УДК 159.964.21
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.14>

Мухіна Л.М.

к.психол.н.,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національний університет
кораблебудування імені адмірала
Макарова

Проблема компетентності фахівця вже досить довгий час є однією із актуальних у наукових пошуках дослідників. Вступ України на шлях євроінтеграційного розвитку є одним

із поштовхів системи освіти до модернізації. Орієнтація на європейські стандарти сприяє розвитку навчального процесу за напрямками STEM-освіти, які дозволяють сформу-

вати в учнів характеристики компетентного фахівця.

Не менш визначним об'єктом наукових досліджень в останні роки виступає «освітнє середовище». Створення комфортного освітнього середовища та забезпечення організації якісного освітнього процесу, особливо в умовах воєнного стану, можливо реалізувати саме через STEM-освіту: використання інформаційних технологій навчання, розвиток критичного мислення та навичок самостійного здобування знань. Розвиток інформаційних технологій є основою масштабних сучасних реформ в нашій країні.

Успішність нововведень в освітній процес залежить від професійної компетентності педагогічного колективу, важливими складовими якої є конфліктологічна компетентність та професійна мобільність педагога [7].

Саме тому, акцентуючи увагу на євроінтеграції системи освіти в цілому, в першу чергу необхідно надати окремого значення професійно важливим якостям особистості педагога.

Мета статті полягає у вивченні освітнього середовища як чинника розвитку конфліктологічної компетентності сучасного педагога.

Результати дослідження. Вивченню питання конфліктологічної компетентності педагога присвячено роботи значної частини науковців (складова комунікативної компетентності фахівця (А.В. Дорохова, Л.О. Петровська, Б.І. Хасан та ін), сукупність якостей особистості, що забезпечують успішне виконання професійних функцій (О.В. Овчарук, В.А. Семиченко, М.І. Томчук та ін.), складова соціально-психологічної компетентності особистості (А.Я. Анцупов, А.І. Шипілов та ін.), складова професійної компетентності (Г.С. Бережна, Л.О. Котлова, С.В. Романов та ін.), умова успішної адаптації на майбутньому робочому місці (М.І. Христюк), складова конфліктологічної культури майбутнього фахівця соціономічної сфери (Т.Р. Браніцька), засіб засвоєння позиції співробітництва у процесі взаємодії «учитель-учні» (С.Б. Плахотна), уміння конструктивного розв'язку конфліктів (М.О. Медвідь, С.М. Кондратюк та ін.), чинник особистісного розвитку студентів (Л.О. Котлова)).

Дослідженням феномену освітнього середовища займалися як вітчизняні (В.А. Ясвін, І.М. Габа та ін.) так і зарубіжні (Р. Арнольд, Я. Корчак та ін.) вчені.

Питанню формування компетентного майбутнього фахівця присвячена Концепція «Нова українська школа». Важливою її визначено саме сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу [5].

Як вид соціального середовища освітнє середовище розглядається як сукупність

умов, при яких розгортається освітній процес і з якими вступають у взаємодію суб'єкти цього процесу.

Я. Корчак висловив думку стосовно того, що тип освітнього середовища визначається насамперед тими умовами і можливостями, котрі сприяють розвитку активності (чи пасивності) дитини та її особистісної волі (чи залежності). Дослідник виділив основні типи освітнього середовища, до яких належать:

– безтурботне (сприяє вільному розвитку і зумовлює пасивну життєву позицію дитини, йому притаманні доброзичливість, відсутність вимогливості);

– догматичне (сприяє розвитку пасивності та залежності дитини, йому притаманні жорсткі традиції, авторитет, дисципліна);

– кар'єрне або середовище зовнішнього блиску (сприяє розвитку активності та залежності дитини, йому притаманні конкурентоздатність, наполегливість, прагматизм, байдужість до інших);

– ідейне або творче (сприяє вільному розвитку активної дитини, йому притаманні активність, творчість, відкритість, свобода) [15].

Процес розвитку особистості учителя та його компетентностей в умовах освітнього середовища є досить довготривалим та поетапним.

Відповідно до моделі залученого навчання Р. Арнольда, який досліджував питання оптимізації процесу навчання дорослих людей, процес навчання у будь-якій галузі знань і сфері діяльності передбачає п'ять етапів:

1) актуалізацію наявного досвіду й знань учасників;

2) аналіз досвіду, визначення стійких моделей поведінки, окреслення проблем та завдань;

3) опанування нових знань, вивчення теоретичної бази;

4) відпрацювання нових навичок, розробка нових планів діяльності;

5) використання нових знань, умінь та навичок на практиці.

Після проходження повного циклу процесу навчання відбувається перехід на новий рівень знань, умінь і навичок, а етапи процесу втілюються у тій самій послідовності.

За визначенням ученого, саме дана модель навчання передбачає набуття специфічних умінь і навичок шляхом актуалізації власного досвіду, активної й відповідальної участі у процесі навчання, а також цілеспрямованого практикування відповідних умінь і навичок [13].

Р. Арнольд не розглядає учителя та учнів з традиційної позиції, а визначає її як активних учасників освітнього процесу, які у процесі взаємодії сприяють набуттю індивідуального досвіду та формуванню необхідних компетентностей для успішного виконання діяльності один одного.

I.M. Габа чітко визначає структурні компоненти освітнього середовища. До них, на думку автора, належать:

- інформаційний (методичне забезпечення);
- соціальний (суб'єкти освітнього процесу);
- технологічний (діяльність суб'єктів освітнього процесу, форми та методи контролю) компоненти [1].

Серед вищезазначених компонентів освітнього середовища нашу увагу привертає соціальний компонент, який представлений взаємодією усіх суб'єктів освітнього процесу. Саме в межах даної взаємодії й розгортаються конфлікти в освітньому середовищі, які мають назву педагогічних конфліктів.

За визначенням О.А. Єрмоєнко, педагогічний конфлікт є формою прояву загострення суб'єк-суб'єктних протиріч, що виникають у результаті професійної та міжособистісної взаємодій учасників навчально-виховного процесу та створює негативний емоційний фон спілкування [2].

Специфіку педагогічних конфліктів I.A. Сорока вбачає у: жорсткій конкуренції; падінні престижу педагогічної професії у суспільстві; негативних наслідках, котрі проявляються у результатах навчання; відмінностях у соціальному статусі (учитель – учень), чим і визначається їх поведінка в конфлікті; відмінностях у життєвому досвіді учасників (різна міра відповідальності за помилки при вирішенні конфліктів); високій емоційності; «педагогічному стереотипі» (педагог оцінювати інших і йому важко погодитися, що несприятливий розвиток педагогічної ситуації може бути зумовлений його власними особистісно-професійними недоліками); високій особистісній тривожності педагога (гіперболізація, драматизація подій) [10].

Серед ймовірних причин педагогічних конфліктів варто зазначити: індивідуально-психологічні (здібності, темперамент, характер тощо) (М.І. Томчук [12]); низька культура спілкування (В.А. Семиченко [9]); гендерні та вікові відмінності (Л.Е. Орбан-Лембрик [6], М.І. Пірен [8]); неузгодженість навчально-виховної діяльності, низький рівень компетентності керівника (Т.Д. Кушнірук [4]).

Педагогічні конфлікти можуть виникати в системах: міжособистісних взаємовідносин, відносин між особистістю та групою, міжгрупових відносин.

Головною причиною конфліктів даного типу є суперечності системи цінностей, світогляду, думок, позицій та установок. Порушення соціальних норм комунікації, руйнування ціннісних орієнтацій – є основою загострення такого конфлікту.

В.А. Семиченко вважає, що причинами значної кількості педагогічних конфліктів є низь-

кий рівень спілкування педагогів та наявність комунікативних бар'єрів [9].

Розвинений емоційний інтелект педагога може знизити ймовірність виникнення педагогічних конфліктів різного типу та сприяє розвитку його конфліктологічної компетентності.

Емоційний інтелект у роботах J. Mayer, P. Salovey та D. Caruso представлений підструктурою соціального інтелекту, який складається з комплексу ментальних здібностей, котрі сприяють усвідомленню та розумінню емоцій. Нездатність розпізнавати та розуміти власні емоції має назву алекситимії [17].

R. Bar-On розглядає емоційний інтелект як компетентність у сфері прояву емоцій, а не у сфері інтелектуальних здібностей, та є поєднанням знань та навичок в емоційній сфері, а також і особистісних якостей (самоповага, оптимізм) [14].

Таким чином, емоційний інтелект розглядається як здатність розуміти, пояснювати емоції (власні та оточуючих) та керувати ними для реалізації продуктивної діяльності. Розпізнавання емоцій призводить до усвідомлення змісту переживань та корекції поведінки. Така здатність є надзвичайно важливою для учителя.

В ідеях вітчизняного педагога-новатора В.О. Сухомлинського ми знаходимо підтвердження такої нашої позиції. Учений писав, що «вміння володіти собою, тримати себе в руках – одне з найбільш необхідних умінь, від якого залежить успіх діяльності педагога і його здоров'я. Невміння правильно гальмувати щоденні та щогодинні збудження, не вміння володіти ситуаціями – ось що передусім висотує серце та виснажує нервову систему вчителя». [11].

Інтегральними якостями особистості, які є необхідними сучасному фахівцю для розвитку у нього конфліктологічної компетентності М.І. Томчук виокремлює професійну мобільність та соціальну компетентність [12].

За визначенням О.А. Китайської, професійна мобільність є необхідною якістю для успішності особистості в сучасному у суспільстві. Досягнення професійної мобільності та підвищення її рівня сприяють задоволенню як базових потреб людини, так і потреб більш високого рівня, серед яких – отримання високого соціального статусу, розвиток духовності, саморозвиток тощо. Професійна мобільність фахівця – це його здатність до інновацій, до швидкої адаптації у професійних ситуаціях, що постійно змінюються; гнучкість настанов особистості, що дозволяє кваліфіковано здійснювати фахову діяльність; здатність адекватно оцінювати результати праці та окреслювати нові перспективи власної діяльності. Вона передбачає розвиток низки умінь та якостей, зокрема: швидко адаптуватися до змін ситуа-

цій за рахунок володіння екстрафункціональними і полі професійними знаннями і вміннями; самостійно вирішувати типові й нестандартні проблеми, завдання професійного характеру; будувати міжособистісні стосунки в колективі і продуктивно взаємодіяти з колегами, тощо; суміщати при необхідності менеджерські та виконавські функції; бути відповідальним за якість результату своєї праці; бути готовим до інновацій у діяльності [3].

Відповідно до представленого твердження, мобільність педагога також сприяє розвитку його конфліктологічної компетентності, та виявляється у здатності особистості: орієнтуватися у мінливих соціально-педагогічних ситуаціях, адаптуватися до них, можливості швидкого та конструктивного реагування на нові педагогічні завдання.

Особливого значення професійна мобільність набуває в межах сучасного дистанційного освітнього середовища. Не кожен педагог може до нього адаптуватися та ефективно виконувати свої обов'язки. Необхідність оволодіння технічними засобами зв'язку зі студентами (різноманітні освітні платформи) сприяє виникненню у вчителя тривожності, агресивності, підвищенню емоційної напруги, які у свою чергу позначаються на розвитку у нього внутрішніх та міжособистісних конфліктів. Говорячи про професійну мобільність, ми повинні брати до уваги вікові особливості учителя, зовнішні соціальні умови здійснення педагогічної діяльності, його внутрішню готовність та мотивацію до розвитку зазначеної якості.

Не менш важливим чинником розвитку конфліктологічної компетентності учителя є усвідомлення, розуміння та засвоєння ним ефективних способів не лише подолання конфліктних ситуацій, а й їх профілактики. Для цього від педагога вимагається: оволодіння необхідними нормами соціальної взаємодії, набуття конфліктологічної грамотності, усвідомлення власних психологічних проблем, оволодіння навичками саморегуляції та конструктивного психологічного захисту [16].

Діалогічність спілкування, яка полягає у рівності сторін, взаємній активності учасників взаємодії та готовності прийняття точки зору опонента, сприяє розвитку навичок активного слухання (емпатійного та рефлексивного). Діалогічність спілкування та навички активного слухання є складовими комунікативної компетентності учителя, яка у свою чергу є невід'ємним компонентом його професійної компетентності.

Таким чином, ми доходимо **висновку**, що освітнє середовище має власну структуру та характеризується наявністю педагогічних конфліктів. Головною причиною яких є: суперечності системи цінностей, світогляду, думок,

позицій та установок; низький рівень спілкування педагогів та наявність комунікативних бар'єрів (особливого значення дана причина набуває в умовах дистанційної форми організації навчального процесу).

Розвитку конфліктологічної компетентності учителя в умовах освітнього середовища сприяє розвинений емоційний інтелект, професійна мобільність фахівця та оволодіння навичками діалогічного спілкування.

Інновації, які відбуваються в сучасному освітньому середовищі суттєво підвищують результативність, якість та ефективність освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Габа І. М. Вплив освітнього середовища ВНЗ на професійний розвиток особистості // Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/за ред. С.Д. Максименка. К., 2011. Т. XIII. Ч. 6. С. 74–82.
2. Єрмоєнко О. А. Конфліктологічні компетенції в системі «педагог-студент» // «Проблеми інженерно-педагогічної освіти». Харків, 2017, № 54–55. С. 65–71.
3. Китайська О. А. Професійна мобільність майбутнього вчителя іноземних мов як підґрунтя його конкурентоспроможності // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 16: зб. наукових праць / ред. кол. О. Г. Мороз, Н. В. Гузій (відповідальний редактор) та ін. Вип. 2 (12). К.: НПУ, 2004. С. 28–31.
4. Кушнірук Т. Д. Подолання конфліктності серед педагогів. Соціально-педагогічний аспект // Практична психологія та соціальна робота. № 9. 1998. С. 38–43.
5. Нова українська школа: Електронний ресурс. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 05.09.2022).
6. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації: навчальний посібник. Чернівці: Книги – XXI, 2010. 528 с.
7. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник / за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.
8. Пірен М.І. Конфліктологія: підручник. Київ: МАУП, 2007. 360 с.
9. Семиченко В. А. Проблема формування ключових компетентностей у процесі професійної підготовки майбутніх практичних психологів / Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія. № 13. К.: «НАУ-друк», 2018. С. 145–151.
10. Сорока І. А. Психологічна профілактика конфліктів у педагогічному колективі вищого навчального закладу: дисс. ... кандидата психологічних наук. 19.00.10. Київ. 2015. 256 с.
11. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. К.: Рад. шк., 1988. 304 с.
12. Томчук М. І., Томчук С. М. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі: монографія. Вінниця: ТОВ «Віндрук», 2018, 200 с.

13. Arnold R. et al. Educating for a Change. Toronto: Between the Lines Press, 1991. 156 p.

14. Bar-On R. Emotional intelligence: An integral part of positive psychology // South African Journal of Psychology, 40(1). 2010 p. 54–62.

15. Korchak Yanush. Yak lyubyty dytnu [per. z pol. Oleny Zamoys'koyi]. Kharkiv : Klub simeynoho dozvil'ya, 2016. 206 p.

16. Liudmila Mukhina. The levels of formation of future teachers conflictological competence // Social and economic aspects of sustainable development of regions. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2018. P. 357–362.

17. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Emotion intelligence: theory, findings, and implication // Psychological inquiry. 2004 Vol. 15, № 3. P. 197–215.